

Strand, M. & Selberg, N. (2025). Juridik för en bredare publik: Ämnesdidaktik och forskningsanknytning. I R. Helde, A. Parmann & E. Suzen (Red.), *Undervisning i rettsvitenskap for de som ikke skal bli jurister* (s. 327–346). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa5402016>

Kapittel 16

Juridik för en bredare publik:

*Ämnesdidaktik och forskningsanknytning*¹

Magnus Strand¹ och Niklas Selberg²

¹ Uppsala universitet

² Lunds universitet

1 Författarna har tidigare diskuterat vissa av de frågor som tas upp här i Strand & Selberg (2022).

Abstrakt: I vår artikkel ger vi en litteraturoversikt med selvstendig analys avseende utmaningar og forutsetninger ved undervisning om juridik rettet til studenter som ikke skal bli jurister. I den fagdidaktiske litteraturen diskuteres at sådanne studenter ofte trenger et proaktivt handlingsstyrande perspektiv på retten snarere enn det reaktive sanksjonsperspektiv som ofte brukes i tradisjonell rettsdogmatisk undervisning. Dessuten diskuteres hvordan læreren best kan tilpasse den tvärvetenskapliga kontexten for (det som ofte betegnes som) handelsrettslig undervisning, og de skilte kunskapsinteressene som forekommer innenfor dess sinsemellan svært ulike studentgrupper.

I vår artikkel lyfter vi spørsmål om forskningsanknytning av sådan undervisning. Vi mener, med støtte i svensk og internasjonell litteratur, at lærere bør ta seg an og forverkliggjøre de muligheter som følger av studentgruppernas heterogene karakter for å skape gode forutsetninger for studenternes læring av de (litt begrensete) juridiske kunnskaper og ferdigheter som inngår i kursforløpet. For beste resultat mener vi at det kreves at læreren selv viser en åpenhet for forskningsanknytning av tvärvetenskaplig undervisning gjennom samarbeid med andre disipliner, nærmere bestemt de som er sentrale i studenternes respektive utdanninger, i både undervisnings- og forskningsverksamheten. For å oppnå dette foreslår vi en alternativ tematisering av retten og dens funksjoner for såvel undervisning som forskning: regulering, tilsyn og etterlevnad.

Nyckelord: fagdidaktikk, forskningsanknytning, tvärvetenskap, rettsvitenskap, handelsrett

Abstract: In our article, we provide a literature review with an independent analysis of the challenges and conditions in teaching law to students who are not going to become lawyers. In pedagogical literature, there is a discussion on how such students often need a proactive action-oriented perspective on law rather than the reactive sanctions-perspective that is often used in traditional teaching of law. In addition, we discuss how the teacher best utilizes the interdisciplinary context of (what is often referred to as) commercial law teaching, and the different knowledge interests that occur within its very different student groups.

In our article, we raise the issue of the research foundation for such teaching. We believe, supported by Swedish and international literature, that teachers should take on and realize the opportunities that follow from the heterogeneous nature of the student cohort in order to have good conditions for students to learn the (albeit limited) legal knowledge and skills that are included in the course requirements. For best results, we believe that it is necessary for the teacher herself to demonstrate an openness to establishing the research basis of interdisciplinary teaching in the teacher's own collaboration with other disciplines, more specifically those that are central to the students' respective programmes, in both teaching and research activities. To achieve this, an alternative thematization of the law and its functions for both teaching and research is proposed: regulation, supervision, and compliance.

Keywords: subject-specific didactics, research based teaching, interdisciplinarity, jurisprudence, commercial law

Inledning

Inom den ämnesdidaktiska litteraturen avseende undervisning om juridik underbetonas frågor om undervisning riktad till studenter som inte ska bli jurister. Det tycks emellertid råda enighet om att god kvalitet i sådan undervisning förutsätter en ämnesdidaktisk anpassning till de aktuella (och sinsemellan olika) studentgrupperna (Kariyawasam & Low, 2014; Braye *et al.*, 2006; Butler & Madhloom, 2016). Vi instämmer, mot bakgrund av våra personliga erfarenheter av sådan undervisning, i denna uppfattning.

En aspekt som knappast uppmärksamrats, men som har tydlig koppling till den ämnesdidaktiska diskussionen, är frågan om undervisningens forskningsanknytning i sammanhang där studenterna inte ska bli jurister. Vår fråga i det här bidraget är därför: Ska undervisningens orientering få konsekvenser för vilken typ av forskningsinriktning som främjas (inom ramen för den akademiska friheten) inom de kollegier som ägnar sig åt sådan undervisning?

Vi menar att undervisning till mer heterogena studentgrupper också ställer krav på en annan typ av forskningsanknytning. Vi ska i det här bidraget utveckla varför. Frågan är angelägen, dels eftersom 1 kap. 3 § högskolelagen (1992:1434) ställer krav på »nära samband mellan forskning och utbildning« inom högre utbildning, dels eftersom lärares egen förståelse av studenternas kunskapsintresse främjas av egen forskningserfarenhet med liknande inriktning. Av det senare följer en förmåga till djupare ämnesdidaktiska reflektioner och därmed högre kvalitet i utbildningen.

Vi lyfter fram dessa frågor genom att ta vägen över den ämnesdidaktiska litteraturen. Där identifierar vi faktorer som ligger bakom behovet av anpassning till studentgruppen. I nästa steg visar vi hur samma faktorer aktualiserar frågan om den generella inriktningen i undervisningens forskningsanknytning. Avslutningsvis diskuterar vi hur tvärvetenskaplig forskningsinriktning kan främjas och vilka konsekvenser detta kan föra med sig.

Det föreliggande kapitlet ska uppfattas som ett bidrag, med utgångspunkt i våra lärar- och forskarerfarenheter, till diskussionen om juridikundervisning utanför juristprogrammet. Som en oundviklig konsekvens av kapitlets karaktär är vår ambition alltså inte att fastslå några allmängiltiga och eviga sanningar om denna typ av juridikundervisning. Genom att framhålla den tvärvetenskapliga forskningens betydelse för god ämnesdidaktik hoppas vi

i stället undvika det Kant har kallat »dogmatiskt slumrande« och väcka diskussion om inte endast ämnesdidaktiken utan också om forskningsanknytningen.

En kort utbildningshistorisk bakgrund

Vid 1900-talets början är beteckningen *handelsrätt* sällsynt i svenska källor. När den förekommer tycks den ofta syfta på rättsregler hemmahörande i handelsbalken (t.ex. Bergman, 1928, s. 146), eller möjligen som en samlingsbeteckning för rättsförhållanden mellan företag (t.ex. Holmbäck, 1933, s. 394f.). Handelsrätt som ämnesbeteckning för juridisk undervisning utanför juristprogrammet har dock vunnit hävd, och har en tydlig historisk koppling till juridisk undervisning för ekonomistudenter. I Sverige etablerades begreppet i denna betydelse på 1960-talet, först genom att Juridiska fakulteten vid Lunds universitet skapade en Avdelning för handelsrätt som skulle ta hand om den juridiska undervisningen inom civilekonomutbildningen (Lindquist, 1982, s. 9f.).² Snart följde övriga lärosäten efter, pådrivna av lagstiftaren: 1969 års reform av »utbildningen vid de filosofiska fakulteterna (humanistiska, samhällsvetenskapliga och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna)«, den så kallade PUKAS-reformen, använde just beteckningen handelsrätt för juridisk undervisning inom ekonomiutbildningarna.³ En annan aspekt av reformen var att kurser i handelsrätt inte skulle vara exklusiva för ekonomiutbildningarna, utan skulle kunna läsas även av studenter med sikte på någon annan examen. Reformen sattes i verket i början av 1970-talet, och fick bl.a. till följd att antalet studenter som läste handelsrätt ökade dramatiskt (Lindquist, 1982, s. 10).

-
- 2 Till professor i ämnet utsågs Axel Adlercreutz den 12 maj 1967, se SvJT 1967, s. 396 (personalnotis). I Finland fanns dock ämnet som beteckning på professurer tidigare än så: L. A. Cederberg omtalas i SvJT 1925, s. 416 som professor i handelsrätt, och Svenska Handelshögskolan i Helsingfors inrättade sin professur i handelsrätt 1939 (www.hanken.fi).
 - 3 Prop. 1969:4 (Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående utbildningens organisation vid filosofisk fakultet m.m.), med de inblandade fakulteternas synpunkter på s. 52f. Handelsrätt föreskrevs ingå i de ekonomiskt inriktade utbildningslinjerna 16 och 17, a. prop. s. 91. Om debatt och dramatik kring reformen i allmänhet, se t.ex. (Holm, 2008).

Källmaterialet kring de olika handelsrättskollegium som växte fram i spåren av PUKAS-reformen visar att man fokuserade på undervisningsuppdraget, även på bekostnad av den forskningsresurs som annars är nödvändig för att säkerställa forskningsanknytningen. Det enda lärosäte i Sverige som redan på 1970-talet erbjöd forskarutbildning i ämnet handelsrätt var Handelshögskolan i Göteborg (Sandström, 1977, s. 508). I Uppsala har det aldrig funnits någon forskarutbildning i ämnet handelsrätt (Liljenstolpe, 2007, s. 121). I Lund dröjde det till 1993 innan Institutionen för handelsrätt fick rätt att utfärda examen i handelsrätt, och den första doktorn examinerades 1999.⁴ Dessförinnan fick medarbetare med forskarambitioner genomgå forskarutbildning vid någon annan institution; vanligen Juridiska fakulteten eller Rättssociologiska institutionen i Lund. Därigenom blev det svårt för institutionen att formulera en egen forskningsidentitet (Lindquist, 1982, s. 16f.).

Ämnesbeteckningen handelsrätt har alltså etablerats med koppling till undervisning inom ramen för ekonomistudier. I dagsläget har emellertid många av handelsrättskollegierna ett betydligt bredare undervisningsuppdrag än så. Vid Uppsala universitet beräknas att undervisningen riktad till ekonomie kandidatprogrammet idag står för ca 20 % av verksamheten i ämnet handelsrätt. Detta gäller även när man räknar in studenter som försöker »skugga» programmet genom att läsa motsvarande kurser trots att de inte kommit in på det egentliga programmet. Verksamheten innefattar också kurser i arbetsrätt riktade till personalvetarstudenter, förvaltningsrätt för statsvetarstudenter, IT-rätt för systemvetarstudenter, m.m., för att inte tala om alla de studenter som vill läsa någon fristående kurs med juridiskt innehåll.

Under sådana omständigheter framstår ämnesbeteckningen handelsrätt som föråldrad och rentav missvisande: Ett ord som »handelsrätt«, med sitt typiska juridiska suffix »-rätt«, signalerar ju att det skulle vara fråga om ett juridiskt delområde.⁵ Detta är enligt vår mening en missuppfattning. Vad

4 Den första var Eva Schömer som 1999 disputerade på avhandlingen *Konstruktion av genus i rätten och samhället: en tvärvetenskaplig studie av svenska kvinnors rätt till jämställdhet i ett formellt jämlikt rättssystem*.

5 Jurister har för vana att kalla allt de gör för någonting med »-rätt«, ibland också omotiverat. Ta exempelvis den i Sverige ofta förekommande kursen »Bolags- och obeståndsrätt«, riktad till studenter som vill kunna bli revisorer. Den kunde lika gärna ha hetat »Ägande, finansiering och styrning av företag« (och kanske skulle den då attrahera fler studenter med ett sådant mer intresseväckande namn).

det är fråga om är ett kollegium med högst varierande juridisk expertis, men med en gemensam ämnesdidaktisk expertis inriktad mot studenters lärande när de behöver få viss förmåga att använda juridiska verktyg, men inte ska bli jurister. Där är grunden för verksamheten, och vi fortsätter nu att utveckla vilka konsekvenser det får om vi utgår från detta faktum.

Behovet av ämnesdidaktisk anpassning

Vad är egentligen målsättningen med undervisning i juridik utanför juristprogrammen? Våra studenter ska inte bli jurister, och de ska inte heller bli dåliga jurister.⁶ Men är inte undervisning i juridik, utan sikte på juristexamen, ändå bara »little learning of bogus law«? (Donohue, 1966, s. 162)? Så frågade en gång James Donohue, och frågan var naturligtvis retorisk: Donohues ärende var att framhålla betydelsen av att framtidens företagsledare utvecklade en tillräcklig känsla för rättsliga frågor för att fatta kloka beslut, undvika rättsvidrigheter och inse när det är dags att konsultera en jurist. Alla dessa är vanligt förekommande syftesbeskrivningar även idag (t.ex. Bagley, 2016, s. xviii; Kronblad, 2022, s. 83). En annan aspekt som Donohue lyfte är att företagsledaren måste utveckla sin förmåga att kommunicera med jurister så att var och en i samtalet förstår vad den andra menar (Thompson & Brady, 1963, s. 3, citerat i Donohue, 1966, s. 164). Den poängen är minst lika betydelsefull med avseende på framtidens ledare i offentlig sektor, och de olika roller som våra många studentgrupper förbereder sig för. De ska nå en annan examen än juristexamen, men de behöver ändå viss kunskap om rätten och vissa färdigheter i att hantera rättskällor i sin framtida roll. Läraren möter en grupp studenter som ska tillägna sig *viss* kunskap om rätten och *vissa* färdigheter i att hantera rättskällor, för att nå de lärandemål som deras respektive utbildning definierat. Kunskaperna och färdigheterna måste vara relevanta och meningsfulla för olika studentgrupper och framtida kontexter. Jurister är vana vid metaforen att rättens regler och principer är en »verktygslåda«. Många yrkesgrupper har, trots sin kanske begränsade överblick över alla verktyg i lådan, ändå en mycket god handhavandeförmåga när det gäller vissa av dem. Inom sitt eget fält når socionomen, personalchefen eller

6 Uttrycket lånat från Kjell Adolfsson.

stadsplaneraren ofta en mer avancerad rättslig kompetens än de flesta jurister. Grunden till detta ska läggas under grundutbildningen.

I den ämnesdidaktiska litteraturen har det uppmärksamrats att en traditionellt inriktad juridisk undervisning, dvs. en undervisning vars ämnesdidaktik bygger på juristprogrammets hegemoni, leder till svårigheter att nå upp till de akademiska och professionella krav som kan ställas på juridikundervisning utanför juristprogrammet (Kariyawasam & Low, 2014, s. 5). Istället för att, kanske slentrianmässigt, undervisa »som man alltid gjort« behöver läraren alltså göra ämnesdidaktiska anpassningar för att bedriva undervisning med god kvalitet.

Vi tror dock att det är svårt att ge generella besked om hur denna anpassning ska ske. Vi tror mer på att se till den studentgrupp läraren har framför sig i respektive kurs. Med detta sagt kan man kanske ta fasta på några utgångspunkter med ganska hög abstraktionsnivå. Exempelvis har Braye *et al.*, i en studie av studenter i ämnet socialt arbete, visat att studenternas lärande gynnas om det i undervisningen föreligger tydlig integrering mellan å ena sidan den juridik de ska lära sig och å andra sidan deras huvudämnen och framtida arbetsuppgifter.

Även om anpassningen i någon mån minskade studenternas förmåga att få en förståelse för rätten som sådan, verkade den ändå ge dem bättre förmåga att i sin framtida yrkesverksamhet använda rättsregler (Braye *et al.*, 2006, s. 138). På liknande sätt landade en studie av juridisk undervisning för ekonomistudenter i rekommendationen att universiteten borde upphöra med stuprörstänkandet och i stället öka ämnesintegrationen i utbildningen (Butler & Madhloom, 2016, s. 171).

Vi föreslår därför att ämnesdidaktiken i juridisk undervisning utanför juristprogrammen tar sin utgångspunkt i varje studentgrupps särskilda kunskapsintresse, dvs. i lärandemålen för deras utbildning och de sätt på vilka de ska använda juridik i sin framtida yrkesroll. Lärandemålen är givna av utbildningsplanen, medan sätten att använda juridik kräver en smula fantasi från lärarnas sida. För de studenter som ska bli ekonomer kan det konstateras att ingående kunskaper om konkursprocess, som ändå ska ombesörjas av konkursförvaltare och domstolarna, är av mindre intresse. För sådana studenter är det viktigare att få kunskap om och kunna identifiera tecken som tyder på att en affärspartner är på obestånd, eller är på väg mot obestånd, så att de i framtiden kan vidta åtgärder för att skydda sin egen verksamhet.

På liknande sätt kan blivande personalvetare visserligen ha nytta av en orientering om utstationering av arbetstagare inom EU. Färdighetsträningen ska emellertid knappast ta fasta på gränsöverskridande arbete. Desto mer nyttigt är det att skapa förhandlingsscenarier, där de får träna på att företräda arbetsgivaren och/eller arbetstagaren (eller deras respektive organisation) i ett scenario som aktualiserar både rättsliga frågor och rättslig tolkning av fakta i en situation som endast aktualiserar ett lands lagstiftning. I de här båda exemplen finns också möjligheter att finna kopplingar till studenternas huvudämnen, t.ex. redovisning respektive sociologi, i linje med den ämnesintegration som efterlysts i litteraturen.

Här ligger en ytterligare utmaning i att de aktuella studentgrupperna är heterogena, både sinsemellan och inom sig själva. Juridikläraren måste därför vara lyhörd och agil i sin undervisning för att finna de strategier som passar en viss kurs och en viss grupp. Bland de grundfrågor som återkommer för juridikundervisning utanför juristprogrammet märks bland annat: Vilken materiell rätt behöver just *dessa* studenter tillägna sig? Vilka *delar* av den juridiska metoden behöver de bekanta sig med? I vilken utsträckning behöver de också få del av *kritiska* perspektiv från rättsvetenskapen? Det är förmågan till den här typen av anpassning som utgör vår speciella ämnesdidaktiska expertis som juridiklärare utanför juristprogrammet.⁷

Denna sista punkt för oss vidare till den omställning som krävs för att gå från undervisning på juristprogrammet till att undervisa utanför juristprogrammet. Det är enligt vår erfarenhet en utmaning för en lärare, som är utbildad jurist, att möta »andra« studenter. Typiskt sett har läraren, om den är universitetslektor, genomgått juristutbildningen och sedan en rättsvetenskaplig forskarutbildning. Vid tiden för juris doktorsexamen har vederbörande alltså befunnit sig vid en juridisk institution i (minst) tio år. I de allra flesta fall har läraren också, som doktorand och kanske under en tid efter doktorsexamen, medverkat i undervisningen inom ett juristprogram.

Naturligtvis färgas man av sin egen utbildning och sina erfarenheter som lärare. Man har blivit van vid att undervisa på ett visst sätt, om vissa frågor, och med vissa lärandemål. Det kan vara en utmaning att ställa om till

7 Johan Axhamn (2022, s. 118) uttrycker detta som en särskild kompetens eller »kanske till och med en konkurrensfördel».

att kommunisera med studenter som inte ska bli jurister, och det är kanske ännu svårare att förstå deras kunskapsintressen och språkbruk (Morris, 2007, s. 282). Omställningen tar tid och kraft, och kräver enligt vår uppfattning ett extra engagemang.

Med detta vill vi dock inte ha sagt att de ämnesdidaktiska grepp som är framgångsrika i juridikundervisning utanför juristprogrammet måste vara andra än de som är beprövade och använda inom juristprogrammet. Exempelvis är modellen »Issue, Rule, Application, Conclusion« (IRAC) i relation till rättsligt material fullt gångbar i båda sammanhangen. Det är en annan sak att IRAC-modellen behöver ställas i relation till andra examensmål och kontexter än de som är juristernas (Hellborg, 2022).

Samtidigt vittnar många lärare om att det är en utmaning att hjälpa just juridikstuderande utanför juristprogrammen fram till ett sätt att argumentera som har stöd i rättskällorna, och till förmågan att skilja mellan sådan rättslig argumentation och den mer allmänna lämplighetsdiskussion om rättens innehåll som har en viktig plats i seminarierummet. Här kan case-undervisning och att låta studenterna inta olika positioner i ett rollspel vara till hjälp (Sjodin, 2022, s. 97–99).

Sammanfattningsvis måste anpassningar ske. Bättre studieresultat tycks följa av ökad tvärvetenskaplighet i undervisningen. Erfarenheterna av tvärvetenskaplig juridikundervisning framstår emellertid alltså som under-teoretiserade (Selberg & Wegerstad, 2020, är ett försök härvidlag). Samtidigt kan det dock befaras att förståelsen av rättens särdrag får mindre utrymme och får svårare att utvecklas hos studenterna. Enligt vår uppfattning är detta en konsekvens som måste accepteras. Studenterna ska ju bli något annat än jurister och, som nämnts, inte heller dåliga jurister. I Sverige tar juristutbildningen nio terminer i anspråk – och ingen kan förvänta sig ett liknande resultat på en halv eller ens tre hela terminer. De kunskaper och färdigheter med avseende på juridik som vi förmedlar ska vara tillräckliga för att våra studenter ska kunna komma ut på arbetsmarknaden och börja sin verksamhet inom respektive fält. Väl ute i praktisk verksamhet kommer de att tillgodogöra sig ökade kunskaper och färdigheter om såväl juridiken som andra arbetsredskap. De kommer också – då, om inte förr – att tillgodogöra sig kunskapen om i vilka lägen det är dags att koppla in en jurist i något visst ärende.

Om undervisningens forskningsanknytning

Vi har konstaterat att juridisk undervisning utanför juristutbildningen får bättre förutsättningar för hög kvalitet om den anpassas till sina målgrupper. Detta gäller inte bara kursinnehållet utan också ämnesdidaktiken. Kanske är detta okontroversiellt. Vi tar oss nu an en fråga som, att döma av kollegiala diskussioner vi deltagit i, brukar vålla mera debatt: Bör det faktum att juridisk undervisning bedrivs utanför juristutbildningarna medföra konsekvenser för den undervisningens forskningsanknytning?

För juristen ligger det nära till hands att i en sådan diskussion ta avstamp i gällande rätt, och för svenskt vidkommande i 1 kap. 3 § högskolelagen (1992:1434):

Verksamheten skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning.

Regeln uttrycker en grundförutsättning i det Humboldtska universitetsideal som gör det adekvat att tala om »högre« utbildning. Lärarna undervisar i ämnen där de också bedriver forskning, och studenterna involveras successivt i universitetets forskningsverksamhet. På så sätt lär de sig ett vetenskapligt förhållningssätt till kunskap och färdigheter (Lundmark *et al.*, 2006, s. 5f.).

Hur begreppet forskningsanknytning närmare ska förstås, och vilka aspekter detta inbegriper, har varit föremål för intensiv diskussion. Vissa har uppmärksammat den aspekt som ligger närmast pedagogiken, nämligen på vilka sätt studenterna kan lära sig ett vetenskapligt förhållningssätt och engageras i forskningsverksamheten (exempelvis Sahlin, 1991). I en inflytelserik artikel har Mick Healey (2005) argumenterat för att en sådan forskningsanknytning främjar studenternas lärande. En närliggande aspekt som Healey också nämner (2005, s. 187) är att ämnesdidaktiken som sådan kan ha forskningsanknytning om den informeras av pedagogisk och ämnesdidaktisk forskning.

En annan aspekt är den som vanligen (p.g.a. dess mätbarhet) beaktas i utvärderingssammanhang, nämligen i vilken mån lärarna är disputerade och/eller aktiva forskare (Geschwind, 2008, s. 6f.). En variant av denna form av forskningsanknytning är att undervisningen ska kopplas till en forskningsmiljö där lärarna är aktiva och som har ett eget forskningsämne (Geschwind,

2008, s. 8). En sådan koppling gör det möjligt för lärarna att successivt engagera studenterna i forskning som bedrivs i den lokala miljön (Elmgren & Henriksson, 2016, s. 215).

Samtidigt har det uppmärksamats att det inte alltid är lätt att få till stånd ett sådant nära samband mellan forskning och undervisning som föreskrivs i 1 kap. 3 § högskolelagen. Den kraftiga expansionen av högre utbildning sedan mitten av 1900-talet anses ibland ha tunnats ut, eller i alla fall ha förändrat, synen på vad forskningsanknytning är och bör vara (Lundmark *et al.*, 2006, s. 6). Detta har skett parallellt med förändringar i universitetens och högskolornas finansiering (Gustavsson, 2016, s. 158). Exempelvis kan starkt specialiserade forskningsmiljöer ha svårigheter att skapa samband med undervisningen (Geschwind, 2008, s. 6). I en litteraturöversikt från 1996 konstaterades att det saknas tydligt samband mellan forskningsproduktion och studenters lärande i samma miljö. Åtminstone så länge man inom miljön försummade att ägna särskild uppmärksamhet åt hur verksamheterna inom forskning och undervisning kan mötas och stimulera varandra (Hattie & Marsh, 1996).

Av intresse för den här framställningen är forskningsanknytningens dubbla aspekter: å ena sidan att undervisningen knyter an till miljöns forskning, å andra sidan att forskningen knyter an till miljöns undervisning. Kerstin Sahlin (2023, s. 7f.) framhåller att detta är två sidor av samma mynt, och att båda sidorna behövs för att nå god forskningsanknytning. Ofta fokuserar diskussionen om forskningsanknytning endast på den första aspekten. Här bör vi enligt vår mening se närmare på den andra. Vad betyder det för undervisning i juridik utanför juristprogrammet att forskningen bör knyta an till miljöns undervisning?

Sahlin framhåller själv att det kan vara vanskligt att bygga en forskningsmiljö kring ett utbildningsuppdrag. Hon påpekar att sådana miljöer »riskerar att bli underkritiska och de riskerar att ge en mycket snäv forskningsanknytning« och efterlyser bredd och variation som motmedel mot detta (Sahlin, 2023, s. 9f.). I samband härmed framhåller Sahlin (2023, s. 10) emellertid något som är centralt för undervisning i juridik utanför juristprogrammet:

Utbildningen knyter vanligen an till en rad olika forskningsområden. Därför kräver forskningsanknytning också kompetensutveckling bortom den enskilda lärarens egen forskning och den kräver öppenhet mot andra forskningsmiljöer och forskningsresultat.

Just denna aspekt är kanske den som tydligast kan kopplas till handelsrätt och annan undervisning i juridik utanför juristprogrammet. Detta är lärarens stora utmaning och stora förmån: att möta studenter i ett program där juridiken är en komponent bland flera. Att anstränga sig att förstå vilken plats juridiken ska ha i deras framtida arbete, och att anpassa sin ämnesdidaktik därefter. Om vi dessutom tar på allvar att lärarens forskning bör knyta an till hennes undervisning, står det klart att ett tvärvetenskapligt förhållningssätt bör främjas i de miljöer som ägnar sig åt sådan undervisning.

Skulle en sådan forskningsanknytning ske på bekostnad av rättsdogmatiken, så att vi riskerar att studenterna lär sig den »bogos law« Donohue talade om? Självfallet måste rättsdogmatiken alltid ha sin plats. All juridisk undervisning bygger på att förmedla korrekta kunskaper om rättens innehåll (inklusive dess luckor och svårigheter), och detta förutsätter god rättsdogmatik. Vår poäng är att rättsdogmatikens inifrån-perspektiv på rätten kan kompletteras av relevanta utifrån-perspektiv.

Undervisning och forskning som tar hjälp av utifrån-perspektiv leder till en fördjupad förståelse för rätten som rättsdogmatiken av nödvändighet är oförmögen att åstadkomma. Exempelvis är ju rättsordningen stadd i ständig utveckling, och de faktorer som styr denna utveckling är huvudsakligen av sådant slag att de inte kan studeras med rättsdogmatiska metoder. Kombinationen av perspektiv inifrån och utifrån måste därför kombineras om det ska vara möjligt att skapa en bredare förståelse av rätten *och* av dess roller i samhället.

För statsvetarstudenter ligger det nära till hands att uppmärksamma rättens konstitutionella roll, och hur rättsregler utformats för att skydda demokratins och rättsstatens hörnstenar. För ekonomistudenter kan det istället vara viktigt att uppmärksamma frågor kring spänningen mellan marknadsekonominns förtjänster respektive regulatorisk styrning av marknader i det allmänna intresset. Om det är fråga om personalvetarstudenter är det relevant att uppmärksamma hur reglerna förhåller sig till arbetsmarknadens funktionsätt, arbetsmarknadsparternas inbördes förhållanden och kollektivavtalssystemet – och så vidare.

Vi såg ovan att en sådan ämnesintegrering ger positiva effekter inom undervisningen. Detsamma gäller forskningsanknytningen: En lärare som ska förmedla såväl rättens innehåll och användningsområden som dess samhällsfunktion och kritiska perspektiv behöver förankra de senare delarna i forskning. Dessutom kan tvärvetenskapliga samarbeten successivt leda

till en rättsforskning som är mer teoretiskt och metodologiskt agil och mer samhällsinformerad. Därigenom kommer läraren att öka sin förståelse för den bredare samhällsvetenskapliga forskningens teori, metod, material och samhällsnytta. Under tiden kommer läraren, vilket inte ska underskattas, att tillägna sig ett språk som gör det möjligt att mer effektivt argumentera för styrkorna i sin forskning i relation till det omgivande samhället. Detta ökar också – med ett krasst perspektiv – chanserna att erhålla forskningsfinansiering.

Med utgångspunkt i 1 kap. 3 § högskolelagen menar vi alltså att tvärvetenskaplig forskning bör uppmuntras inom de kollegier som ägnar sig åt juridisk undervisning utanför juristutbildningarna. Hur detta ska genomföras beror på sammanhanget. En lärare som undervisar inom statsvetarutbildningen ska rimligen uppmuntras till samarbeten med kollegor från statsvetenskapen. Kollegan som undervisar personalvetarstudenter kan hitta spännande samarbeten inom nationalekonomisk eller sociologisk arbetslivsforskning, och så vidare.

För att detta ska lyckas måste vi som är skolade i rättsvetenskap ha en stor öppenhet inför samarbetet med andra discipliner: »jurist« får inte betyda *Besserwisser*, inte ens på rättens domäner. Om rättsforskningen öppnar sig för intryck från andra vetenskaper tror vi att det kan få positiva effekter för forskningen om rätten och samhället, och därigenom för forskningsanknytningen av juridikundervisningen utanför juristprogrammen.

Står en sådan »institutionell« strävan efter en viss forskningsinriktning i strid med den akademiska friheten, vilken ju skyddas av bl.a. artikel 13 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna? Ska inte forskare fritt kunna välja problemområde och metoder, och publicera varhelst de vill? Naturligtvis ska dessa akademiska kärnvärden värnas. Vad som här efterlyses är inte en »hård« styrning, utan en »mjuk« styrning. En institutionsledning eller t.ex. en studierektor kan uppmuntra, stödja och på andra sätt främja tvärvetenskapliga initiativ. Tjänsteutlysningar kan uppmärksamma en viss inriktning i miljön och framhålla sådana erfarenheter och strävanden som meriterande för lärartjänster. Som nämnts ovan måste rättsdogmatiken alltid ha sin plats. Vad det gäller här är att främja den tvärvetenskapliga forskning som – enligt vår erfarenhet – än så länge slumrat på de juridiska fakulteterna. Självklart förekommer viss tvärvetenskap inom de traditionella juridiska fakulteterna, men de frågor som vi lyfter i detta sammanhang handlar om kollegiets självuppfattning och verksamhetens grundläggande inriktning. Med avseende både på undervisning och forskning menar vi att en tvärve-

tenskaplig inriktning skapar bättre förutsättningar för god kvalitet i juridisk undervisning utanför juristutbildningarna. För att åstadkomma en sådan omorientering krävs både kollegial självreflektion och målmedvetet arbete från institutionsledningen. Vilka är våra målsättningar? Vad är min roll som lärare och som forskare? Hur kan institutionen stödja medarbetarna för att de ska vilja anamma en tvärvetenskapligt präglad forskningsidentitet?

Ett förslag till ny tematisering av rättsforskningens objekt

Jan Kellgren och Ingrid Arnesdotter har, med utgångspunkt i sin undervisning vid Linköpings universitet, fört fram ett intressant sätt att tematisera skillnaden mellan traditionell juridisk undervisning och affärsrättsligt orienterad undervisning. De skiljer mellan å ena sidan den reaktiva rättsanvändning som fokuserar på ansvarsutkrävande och som kommer till uttryck i myndigheters tillsynsbeslut samt i domstolars och skiljenämnders rättsskipning,⁸ och å andra sidan den proaktiva rättsanvändning som varje dag pågår i företag och andra verksamheter.⁹

Den huvudsakliga skillnaden mellan de båda perspektiven är att den reaktiva rättsanvändningen genom bevisföring utreder huruvida ett skeende i förfluten tid uppfyller rekvisiten i en rättsregel så att en rättsföljd aktualiseras. Den proaktiva rättsanvändningen däremot tar ställning till huruvida olika hypotetiska skeenden, som representerar olika handlingsalternativ för verksamheten, är sådana att de kan uppfylla rekvisiten i en rättsregel så att en rättsföljd aktualiseras.

I det senare fallet blir det fråga om sannolikhets- och lämplighetsbedömningar. Dessutom, vilket ofta är kontroversiellt i juristkretsar, handlar

8 ... liksom, för den delen, i den litteratur som vanligen står till buds för undervisning i juridik utanför juristprogrammen. Detta vällar bekymmer för oss lärare, men det är samtidigt vårt ansvar att skapa den kurslitteratur som vi önskar att våra studenter kunde använda.

9 Om denna distinktion och dess konsekvenser för studier i juridik se (Kellgren & Arnesdotter, 2021, 2022).

det om att vikta sannolikheten för förverkligande av och graden av stränghet i rättsliga konsekvenser mot andra affärsintressen.

Distinktionen mellan reaktiv rättsanvändning och proaktiv rättsanvändning kan också betecknas som en distinktion mellan *tillsyn* (inbegripet domstolars och skiljenämnders verksamhet) och *efterlevnad*.¹⁰ Vi vill dock lägga till en annan grundläggande aspekt: *reglering*. Enligt vår uppfattning kan rättsystemet och dess roll i samhället tematiseras utifrån dessa tre noder. Dessa uppfattar vi dessutom som givande utgångspunkter både för undervisning i juridik (både inom och utanför juristprogram) och för rättsforskning (i synnerhet med tvärvetenskaplig inriktning). I synnerhet är aspekten efterlevnad eftersatt i juridisk undervisning.

Rättsforskare påstår gärna att de källor de arbetar med endast förmår ge en begränsad bild av efterlevnadsfrågorna. Detta eftersom vi bara ser det som sker i domstol och (kanske) myndigheter, men till exempel saknar insyn i allt som avgörs genom skiljeförfarande eller av parterna helt själva. Detta är på en och samma gång både riktigt och missvisande. Den överväldigande merparten av efterlevnadsfrågorna når aldrig någon form av tvistlösning eller (annat) tillsynsärende, utan stannar inom företagens interna compliance-arbete.

Att arbeta utifrån triangeln reglering – tillsyn – efterlevnad öppnar andra perspektiv än de förhållandevis låsta och problematiska uppdelningarna mellan offentlig rätt och civilrätt med alla dess respektive delområden.¹¹ En särskild förtjänst med dessa tre begrepp är att de är öppna för andra former av reglering och tillsyn än de som följer av gällande (»bindande«) rätt.

Var och en som studerar rätten och dess roller tillsammans med samhällsvetare blir snabbt varse att begreppet reglering inte bara innefattar de rättskällor som juristen uppfattar, utan också hela det spektrum av styrinstrument som fångas in av Julia Blacks (2001) begrepp »decentred regulation«:

10 På engelska *supervision* respektive *compliance*. Begreppet »efterlevnad« är möjligen lite klumpigt, eftersom förledet »efter-« skymmer det faktum att det vanligen är fråga om åtgärder för att förutse och undvika överträdelse av regler, avtal, standarder m.m. Därför är kanske begreppsparet reaktiv/proaktiv bättre.

11 Det saknas inte litteratur om svårigheterna med – eller det meningsfulla i – att upprätthålla distinktionen mellan offentlig rätt och civilrätt. Här kan det räcka att nämna Tom Madells pionjärbete tvärsöver den tänkta skiljelinjen i avhandlingen (1998).

standarder, privata certifieringsorgans riktlinjer, standardavtal, branschpraxis, m.m. På liknande sätt bedrivs tillsyn ofta av privata aktörer, i synnerhet av certifieringsorgan som skapats av näringslivet, men också som delar av företags och andra organisationers interna arbete med det tredje ledet: efterlevnad.

Sambanden mellan de olika leden kan vara komplexa. Ta exempelvis frågan om reglering, tillsyn och efterlevnad inom värdepappersmarknaderna. De legislativa akter som antas av EU inom ramen för det ordinarie lagstiftningsförfarandet kompletteras här av en mängd andra regulatoriska akter, särskilt s.k. regulatoriska standarder som antas av Kommissionen efter förslag från samordnings- och tillsynsorganet ESMA (Strand, 2020). ESMA:s beslutande organ härvidlag är sammansatt av representanter från medlemslänternas tillsynsmyndigheter. I arbetet stöds ESMA dessutom av en »stakeholder group« med representanter från värdepappersföretag.

När regleringsakten antagits har den alltså utformats av tillsynsmyndigheterna efter hörande av den bransch som ska efterleva reglerna. Det följer av en sådan konstruktion att regleringsprocessens utformning underlättar tillsynen och efterlevnaden, eftersom reglerna, när de väl träder i kraft, redan varit väl kända och dessutom vunnit erkännande bland de företag som ska efterleva dem. De har ju faktiskt varit med om att bistå sina tillsynsmyndigheter i arbetet med att utforma reglerna.

På ett likartat sätt utvecklas offentligrättsliga normer på arbetsmiljörättsens område. Efterlevnad av reglerna åstadkoms av en samverkan mellan privaträttsligt reglerade skyddsombud och Arbetsmiljöverkets tillsyn. På arbetsmarknadens område reglerar de institutionella parterna (arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer) själva genom civilrättsliga kollektivavtal på ett sätt som liknar lagstiftning. Fackföreningarna är privaträttsliga subjekt med ansvar för att genomföra arbetsrättsens regler till arbetstagarnas nytta.

För att studera samspelet inom triangeln reglering – tillsyn – efterlevnad krävs något annat och mera än rättsdogmatik. Här krävs att samhällsvetenskapliga teorier och metoder tillåts ta plats. Om så sker, är det till gagn för både rättsvetenskapen och samhällsvetenskapen. Det kan skapa en god forskningsanknytning till juridisk undervisning utanför juristprogrammen.

Sammanfattningsvis och avslutningsvis

Syftet med vårt kapitel är att utgöra bränsle för diskussionen om ämnesdidaktiska frågor kring undervisning i juridik för studenter som inte ska bli jurister. De två kritiska punkter vi lyft fram handlar om den ämnesdidaktiska anpassningen och de särpräglade förutsättningarna för denna undervisnings forskningsanknytning. Våra förslag skapar enligt vår mening bättre förutsättningar för ökad kvalitet i undervisningen. Att integrera utifrån-perspektiv på rätten fördjupar vår förståelse av rätten utöver vad rättsdogmatiken kan åstadkomma. Inte minst rättsutveckling över tid kan begripliggöras med externa synvinklar på rätten.

Ett fruktbart sätt att begreppsliggöra objektet för undervisningen är enligt vår uppfattning att arbeta med triptyken reglering – tillsyn – efterlevnad. Då öppnas per automatik fler perspektiv än de som rättsordningens inneboende kategoriseringar förser oss med. Undervisningen och forskningen behåller en tydlig koppling till det som jurister uppfattar som gällande bindande rätt, samtidigt som andra former av normering, övervakning och genomförande blir synliga. För den handelsrättsliga undervisningens vidkommande måste vi beakta icke-statliga former för att skapa, övervaka och sanktionera handlingsmönster på olika samhällsområden. Här, menar vi, ligger det som gör den handelsrättsliga undervisningen särpräglad, komplex, spänningsfylld, mångfacetterad – och intressant och rolig.

Referenser

- Arnesdotter, I. & Kellgren, J. (2022). Att undervisa och examinera i proaktiv rättsanvändning. I M. Strand & N. Selberg (Red.), *Juridiken och den bredare publiken: Tvärvetenskaplig undervisning och forskning om rätten* (s. 32–49). Norstedts Juridik.
- Axhamn, J. (2022). Om främjande av livslångt lärande och undervisning i EU-rätt för studenter utanför juristprogrammen. I M. Strand & N. Selberg (Red.), *Juridiken och den bredare publiken: Tvärvetenskaplig undervisning och forskning om rätten* (s. 101–125). Norstedts Juridik.
- Bagley, C. (2016). *Managers and the Legal Environment: Strategies for the 21st Century*. Cengage Learning.
- Bergman, C. G. (1928). De juridiska studierna. *Svensk Juristtidning*, 142–154.
- Björklund, S. (1991). *Forskningsanknytning genom disputation*. Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Black, J. (2001). Decentring regulation: Understanding the role of regulation and self-regulation in a 'post-regulatory' world. *Current Legal Problems*, 103–146.
- Braye, S., Preston-Shoot, M. & Johns, R. (2006). Lost in translation? Teaching law to non-lawyers: Reviewing the evidence from social work. *The Law Teacher*, 131–150.
- Butler, N. & Madhloom, O. (2016). Teaching company law to business students: an effective framework. *The Law Teacher*, 160–171.
- Donohue, J. L. (1966). The case for teaching law to undergraduate business students. *American Business Law Journal*, 3(2), 162–166.
- Elmgren, M. & Henriksson, A.-S. (2016). *Universitetspedagogik* (3. utg.). Studentlitteratur.
- Geschwind, L. (2008). *För kvalitetens skull: En studie av sambandet mellan forskning och utbildning*. Swedish Institute for Studies in Education and Research.
- Gustavsson, S. (2016). Universitetens uppgift. I S. Ahlbäck Öberg m. fl. (Red.), *Det hotade universitetet* (s. 154–169). Dialogos.
- Hattie, J. & Marsh, H. W. (1996). The relationship between research and teaching: A meta-analysis. *Journal of Educational Research*, 89(6), 507–542.
- Healey, M. (2005). Linking research and teaching to benefit student learning. *Journal of Geography in Higher Education*, 29(2), 183–201.
- Hellborg, S. (2022). Om att använda IRAC-modellen utanför juristutbildningen. I M. Strand & N. Selberg (Red.), *Juridiken och den bredare publiken: Tvärvetenskaplig undervisning och forskning om rätten* (s. 50–61). Norstedts Juridik.
- Holm, G. (2008, 13. mai). Året då studenterna bankade på dörren. *Ergo*. <https://www.ergo.nu>
- Kariyawasam, K. & Low, H. (2014). Teaching business law to non-law students, culturally and linguistically diverse ('CaLD') students, and large classes. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 11(2).
- Kellgren, J. & Arnesdotter, I. (2021). *Proaktiv användning av rätten*. Studentlitteratur.
- Kronblad, C. (2022). The social network, Ally McBeal & comic contracts – att använda populärkultur i juridikundervisning. I M. Strand & N. Selberg (Red.), *Juridiken och den bredare publiken: Tvärvetenskaplig undervisning och forskning om rätten* (s. 62–85). Norstedts Juridik.

- Liljenstolpe, P. (2007). Samhällsvetenskapliga fakulteten 1964–2004. I M. Bolkéus Blom & L. Magnusson (Red.), *Samhällsvetenskapliga fakulteten 40 år* (s. 103–123). Uppsala universitet.
- Lindquist, B. (1982). Institutionen för handelsrätt. I H. Hydén & L. G. Svensson (Red.), *Revisorer och näringsrätt: Uppsatser i handelsrätt* (s. 9–19). Studentlitteratur.
- Lundmark, A., Sjölund, M. & Staaf, M. (2006). *Forskningsanknytning: Ett underlag för diskussion om begreppets innebörd och användning*. Uppsala universitet.
- Madell, T. (1998). *Det allmänna som avtalspart – särskilt avseende kommuns kompetens att ingå avtal samt avtalens rättsverkningar*. Norstedts Juridik.
- Morris, R. J. (2007). Improving curriculum theory and design for teaching law to non-lawyers in built environment education. *Structural Survey*, 25(3/4), 279–292.
- Prop. 1969:4 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående utbildningens organisation vid filosofisk fakultet m. m.
- Sahlin, K. (2023). *Forskningsanknytning: En nyckelfråga för den högre utbildningens kvalitet*. Kungl. Vetenskapsakademien.
- Sandström, J. Handelsrätt. I H. Berglund & K. Grönfors (Red.), *Handelshögskolan i Göteborg 1923–1971: En minnesbok* (s. 503–509). Elander.
- Schömer, E. (1999). *Konstruktion av genus i rätten och samhället. Den svenska kvinnans rätt till jämställdhet i ett formellt jämlikt rättssystem*. Lustus.
- Selberg, N. & Wegerstad, L. (2020). Gender studies for law students – legal studies for gender students. Analysing experiences of interdisciplinary teaching at two university departments. I J. Bergqvist Rydén mfl. (Red.), *Interdisciplinary pedagogy in higher education. Proceedings from Lund University's Teaching and Learning Conference 2019* (s. 48–60). Lund University.
- Sjödin, E. (2022). Arbetsrättens tröskelbegrepp. I M. Strand & N. Selberg (Red.), *Juridiken och den bredare publiken: Tvärvetenskaplig undervisning och forskning om rätten* (s. 86–100). Norstedts Juridik.
- Strand, M. (2020). The choice of instrument for EU legislation: Mapping the system of governance under MiFID II and MiFIR. I A. Héritier & M. G. Schoeller (Red.), *Governing Finance in Europe: A Centralisation of Rulemaking?* (s. 79–110). Edward Elgar Publishing.
- Strand, M. & Selberg, N. (2022). Juridiken och den bredare publiken: Perspektiv på en spännande, viktig och svår kommunikation. I M. Strand & N. Selberg (Red.), *Juridiken och den bredare publiken: Tvärvetenskaplig undervisning och forskning om rätten* (s. 15–31). Norstedts Juridik.
- SvJT 1925 s. 416 (notis).
- SvJT 1933 s. 394 (notis).
- SvJT 1967 s. 396 (personalnotis).
- Ämnet handelsrätt. Hentet 7. mars 2022 fra <https://www.hanken.fi>

Del 3

Pedagogikk

Ulike pedagogiske tilnærminger og metoder for undervisning i høyere utdanning, med fokus på juridiske emner for ikke-jurister

